

به نام خدا

جزوه آموزشی فلسفه دوازدهم

شامل

درسنامه، خلاصه، نکات آموزشی و حل فعالیت ها

تهیه کننده: مرجان شکری

سرگروه فلسفه اداره کل شهر تهران

دبیر منطق و فلسفه منطقه ۱۸

سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰

درس سوم، جهان علی و معلولی:

- * انسان از همان اوایل کودکی از چیستی و چرایی اشیاء پرسش می کند.
- * برخی از کودکان روحیه پرسشگری بیشتری دارند.
- * چراها با بزرگ شدن انسان بیشتر و عمیق تر می شود و تا پایان عمر ادامه می یابد.
- * کودکان بعد از شنیدن پاسخ هر سوال، چرای بعدی را مطرح می کنند.
- * یکی از کهن ترین مسائل فلسفی، مسئله علت و معلول است.
- * شاید نخستین مسئله ای که فکر بشر را به خود متوجه کرده و او را وادار به تفکر کرده چگونگی رابطه علت و معلول باشد.
- * انسان از ابتدای ظهور خود بر روی زمین به دنبال علت یابی و یافتن علل پدیده ها بوده است.
- * علت، چیزی است که وجود معلول بر آن متوقف است.
- * تا علت نباشد، معلول هم پدید نمی آید.
- * معلول در وجود خود به علت نیازمند است.
- * معلول، چیزی است که وجودش را از علت می گیرد.
- * رابطه علیت، رابطه ای وجودی است.
- * در رابطه علیت، یک طرف یعنی علت به طرف دیگر یعنی معلول، «وجود» می دهد.
- * کلمه «چرا» بازتابی از درک رابطه علیت است.
- * «چرا» یعنی «به چه علت» یا «علت این حادثه چیست».
- * رابطه علیت مانند سایر روابط مثل دوستی یا آموزش و همکاری و غیره نیست.
- * در روابط دیگر غیر از علیت، در ابتدا وجود دو طرف فرض می شود بعد رابطه میان آنها حاصل می شود.
- * در رابطه علیت، اینطور نیست که دو طرف وجود داشته باشند بعد میان آن ها رابطه علیت حاصل شود.
- * در رابطه علیت وجود یکی ضرورتاً وابسته به وجود دیگری است.

مرجان شکری - سرگروه فلسفه اداره کل شهر تهران - دبیر منطق و فلسفه منطقه ۱۸

- * به نظر دکارت قانون علیت بدون دخالت تجربه بدست می آید.
- * از نظر دکارت قانون علیت جزء مفاهیم اولیه و بدیهی است.
- * از نظر دکارت انسان از قانون علیت درک فطری دارد.
- * به نظر دکارت هر انسانی ، با درکی از رابطه علیت متولد می شود و درک این رابطه نیاز به تجربه یا آموزش ندارد.
- * از نظر دکارت یافتن مصداق های علت و معلول نیازمند تجربه و آموزش است.
- * تجربه گرایان یا امپریست ها، هر چیزی را بر اساس حس و تجربه تحلیل می کنند.
- * به نظر تجربه گرایان، انسان از طریق حس به توالی پدیده ها پی می برد و رابطه علیت را بنا می کند.
- * به نظر دیوید هیوم که از تجربه گرایان است درک اصل علیت و رابطه ضروری میان علت و معلول را نمی توان از طریق مشاهده حسی و تجربه به دست آورد.
- * از نظر هیوم حس فقط می تواند اجسام ، رنگ ها ، شکل ها و اموری از این قبیل را به ما نشان دهد.
- * به نظر دیوید هیوم این که علت روشن شدن زمین، آمدن خورشید است، با حس قابل رویت نیست.
- * به نظر هیوم بر اثر تکرار مشاهده خورشید و روشن شدن زمین، در ذهن ما چنین منعکس می شود که خورشید علت روشن شدن زمین است.
- * از نظر دیوید هیوم بر اثر تکرار حوادث متوالی، در ذهن ما تداعی می شود که یکی علت دیگری است.
- * به نظر هیوم علیت ناشی از توالی پدیده هاست که چیزی جز یک امر روانی نیست.
- * از نظر دیوید هیوم به خاطر توالی حوادث ما عادت کرده ایم چیزی را علت چیزی دیگر بنامیم.
- * به نظر فیلسوفان مسلمان اصل علیت یک قاعده عقلی است و از تجربه به دست نمی آید.
- * دانشمندان علوم طبیعی به دلیل پذیرفتن اصل علیت دست به تجربه می زنند تا علل حوادث را پیدا کنند.
- * از نظر فلاسفه اسلامی هر تلاش تجربی، خود مبتنی بر قاعده علیت است.
- * زمانی که ذهن انسان شکل گرفت متوجه اصل اجتماع نقیضین شد، در می یابد که چیزی خود به خود به وجود نمی آید.

مرجان شکری - سرگروه فلسفه اداره کل شهر تهران - دبیر منطق و فلسفه منطقه ۱۸

- * اگر چیزی خود به خود به وجود بیاید، به معنای آن است که چیزی که نیست، قبلاً باشد تا بتواند خودش را به وجود بیاورد و این همان اجتماع نقیضین است که محال بودن آن بدیهی است.
- * به نظر فیلسوفان مسلمان پس از شکل گیری ذهن کودک و درک برخی حقایق وقتی کودک صدایی را می شنود، به دنبال منشا صدا می گردد و از این به بعد است که متوجه می شود حوادث خود به خود رخ نمی دهند و می توان علل حوادث را پیدا کرد.
- * از نظر ابن سینا درک رابطه علیت از طریق تجربه امکان پذیر نیست.
- * از نظر ابن سینا، ما از طریق تجربه فقط به «دنبال هم آمدن» یا «همراه هم آمدن» برخی پدیده ها را می یابیم.
- * به نظر ابن سینا، به دنبال هم آمدن دو حادثه به معنای علیت نیست.
- * کسی که صرفاً تجربه گرا است نمی تواند تبیین قانع کننده ای از علیت ارائه کند.
- * بعد از درک علیت، برای علم به علت حوادث طبیعی، باید از حس و تجربه خود استفاده کنیم.
- * کشف علل امور طبیعی از طریق حس و تجربه صورت می گیرد.
- * سنخیت علت و معلول یعنی اینکه هرعلتی معلول خاص خودش را به پدید می آورد و هر معلولی از علت خاصی صادر می شود و پدید می آید.
- * لازمه پذیرش اصل علیت، پذیرش اصل سنخیت است.
- * انسان به طور طبیعی و با عقل خود به اصل سنخیت باور دارد؛ مثلاً برای سیر شدن غذا می خورد.
- * به نظر فیلسوفان، (به جزء فیلسوفان تجربه گرا) اصل سنخیت نیز مانند خود اصل علیت یک اصل عقلی است.
- * این که انسان از هر چیزی انتظار آثار متناسب با خودش را دارد، از نتایج اصل سنخیت است.
- * اعتقاد به سنخیت باعث می شود که انسان سعی کند ویژگی های هر شیء را بشناسد و به تفاوت های آن با اشیاء دیگر پی ببرد تا بهتر بتواند آثار ویژه آن را شناسایی کند.
- * برای اینکه بدانیم هر علتی چه معلول خاصی دارد، باید از تجربه کمک بگیریم و از طرق مختلف تجربی، آثار و معلول های هر علتی را شناسایی کنیم.

مرجان شکری - سرگروه فلسفه اداره کل شهر تهران - دبیر منطق و فلسفه منطقه ۱۸

- * با قبول اصل سنخیت می توان برای نظم دقیق جهان، پشتوانهٔ عقلی قائل شد.
- * دانشمندان با تکیه بر اصل سنخیت، تحقیقات علمی خود را پیگیری می کنند.
- * دانشمندان برای یافتن علت یک پدیده به سراغ عواملی که تناسب بیشتری با آن پدیده را دارند می روند تا به علت ویژهٔ آن دست یابند.
- * علت به معلول خود، علاوه بر وجود، وجوب و ضرورت نیز می دهد.
- * معلول با قطع نظر از علت، امکان ذاتی دارد یعنی ذات و ماهیت او نسبت به وجود و عدم مساوی است.
- * با آمدن علت (علت تامه) وجود معلول ضرورت می یابد و موجود می شود.
- * علت به معلول خود ضرورت وجود می بخشد و معلول را موجود می کند.
- * رابطهٔ ضرورت بخشی علت به معلول را «وجوب علی و معلولی» می گویند، یعنی اگر علت چیزی موجود شود ، موجود شدن آن چیز نیز واجب می شود و ضرورت می یابد ، و آن چیز موجود می شود.
- * نتیجه و لازمهٔ اصل علیت: ارتباط و پیوستگی میان هر شیء و علت آن
- * نتیجه و لازمهٔ اصل وجوب بخشی علت به معلول: تخلف ناپذیری و حتمیت در نظام هستی
- * نتیجه و لازمهٔ اصل سنخیت: نظم و قانونمندی های معین میان دسته های مختلف پدیده ها
- * با پذیرفتن اصل علیت، به ارتباط اجزای جهان با یکدیگر و پیوستگی آن ها پی می بریم.
- * اصل «وجوب بخشی علت به معلول» یا «ضرورت علی و معلولی» جهان را تابع رابطه ای ضروری و حتمی نشان می دهد.
- * طبق اصل «ضرورت» اگر علت تامه تحقق یافت، یقیناً تحقق معلول نیز ضروری است.
- * اصل «سنخیت علی و معلولی» نظم خاصی را در جهان برقرار می کند.
- * طبق اصل «سنخیت» هر چیزی نمی تواند منشأ هر چیزی باشد.
- * طبق اصل «سنخیت» هر چیزی از هر چیزی پدید نمی آید.
- * اصل «سنخیت» یعنی این که علت های خاص، معلول های خاص دارند و هر معلولی نیز از علت خاص خود سرچشمه می گیرد.

پاسخ فعالیت های درس سوم:

انجام فعالیت «تفکر» صفحه ۱۴:

اصولا ساختار ذهن کودک علت یاب است و بخش اعظم تفکر کردن همان علت یابی است. به عبارت دیگر، انسان قدرت و توانایی تفکر و استدلال و یافتن علت ها و چگونگی ها را دارد و همین توانایی است که وقتی به کار می افتد، سبب کسب علم و دانش می شود و به میزانی که انسان بیشتر تفکر کند، دانش بیشتری به دست می آورد.

پرسش های کودک، صرفا تقلید از بزرگ ترها نیست؛ بلکه تربیت بزرگ ترها سبب تقویت توانایی کودک در پرسشگری می شود، نه این که اصل پرسشگری را در او به وجود بیاورد و ایجاد کند. سوال از چراها و چگونگی ها در نهاد هر کودکی است.

البته ساختار جهان هم متناسب با این ذهن علت یاب کودک هست، زیرا قانون علیت بر جهان حاکم است و برخی چیزها علت برخی چیزهای دیگر هستند.

انجام فعالیت «مقایسه» صفحه ۱۵:

اشیا	نوع رابطه
فرزندان یک پدر و مادر بایکدیگر	رابطه (خواهری و برادری)
زمین و اشیای روی زمین	رابطه جذب (نیروی جاذبه)
استاد و شاگرد	تعلیم و تعلم
کارگر و کار فرما	کار کردن و دستمزد دادن
اجزای ساعت	رابطه نظم (همکاری و هماهنگی)
در همه این رابطه ها، اجزا و اشیایی وجود دارند که با هم رابطه برقرار می کنند. اما در رابطه علیت، معلول به علت وجود ندارد و علت به معلول وجود می دهد و آن را پدید می آورد.	

انجام فعالیت «تطبیق» صفحه ۱۷:

مثلا دکارت که فیلسوفی عقل گرا بود و معتقد بود که عقل انسان علاوه بر تجربه، دانش های اولی هم دارد، بر آن مبنا در مورد علیت هم معتقد است که علیت از تجربه به دست نیامده و خود عقل آن را درک می کند.

مرجان شکری - سرگروه فلسفه اداره کل شهر تهران - دبیر منطق و فلسفه منطقه ۱۸

تجربه گراها نیز چون معتقدند که همه دانش ها از تجربه به دست می آید ، می گویند که درک و پذیرش اصل علیت هم از طریق حس و تجربه به دست می گیرد.

قانون علیت از نظر فلاسفه اسلامی یک قانون عقلی است و مادرزادی هم نیست و از طریق تجربه و درک توالی و مانند آن هم به دست نیامده است .

انجام فعالیت «مقایسه» صفحه ۱۸:

* ابن سینا علاوه بر یک تبیین دقیق از علیت، ناظر بر رفع اشکالی است که قرن ها بعد پایه فکری فیلسوفی مثل هیوم را تشکیل داده است.

ابن سینا به «توالی» مورد نظر هیوم اشاره می کند و توضیح می دهد که این توالی به هیچ وجه منشا اعتقاد به علیت در انسان نشده است و هم به موضوع «عادت ذهنی» توجه می کند که هیوم آن را عامل پیدایش اصل علیت در انسان به شمار می رود و این را هم ابن سینا مردود می شمارد.

* به نظر ابن سینا اصل علیت یه قانون عقلانی است و مادرزادی و فطری نیست .

انجام فعالیت «بررسی» صفحه ۱۹:

۱- کسی نمی تواند مثالی بیاورد که چنین باشد. انسان با یک بررسی در اعمال و رفتار روزانه خود و دیگران می بیند که همه بر اساس اصل سنخیت است . مثلاً غذا می خوریم چون از غذا انتظار داریم که سلامتی ما را تامین می کند.

۲- کسی که تجربه گرای محض است ، در عمل نمی تواند از این نظر خود پیروی کند ، زیرا بنابر اصل تجربه گرایی ، اگر فرد تجربه گرا با پدیده ای جدید رو به رو شود ، نمی تواند از این پدیده انتظار خاص داشته باشد. اما در عمل این گونه نیست و همان فرد هم انتظار آثار خاص دارد، یعنی با پدیده های جدید که رو به رو می شود ، باز هم بر اساس اصل سنخیت با آن بر خورد می کند ، یعنی به دنبال شناخت آثار ویژه آن پدیده است و انتظار دارد که آثار خاصی از آن ظاهر شود و اینی می رساند که اصل سنخیت یک اصل تجربی است .

۳- گندم از گندم بروید جو زجو

انجام فعالیت «بررسی» صفحه ۲۰:

الف: عدم ارتباط میان اشیاء و علت های آن

ب: تخلف معلول ها و پدیده ها از علت خود

ج: بی نظمی میان اشیا و پدیده ها

انجام فعالیت « به کار بندیم » صفحه ۲۱ :

۱- نتایج اصل علیت و نقد و نظر

۱- وجود نظم و پیوستگی در جهان :

نظم جهان نتیجه همان سنخیت علی و معلولی است . اگر از هر چیزی هر چیزی پدید می آمد هیچ نظم و ترتیبی وجود نداشت .

۲- امکان پیش بینی رخدادها :

این هم به علت قبول اصل سنخیت است، مثلا با آمدن ابر ، انتظار داریم که باران ببارد.

۳- امکان پیشگیری از پدیده ها :

چون می دانیم مثلا سیل باعث تخریب می شود، با ایجاد سد مانع سیل می شویم تا اثر سیل که تخریب خانه ها است ، اتفاق نیفتد. پس در این جا هم اصل سنخیت پذیرفته شده است.

۴- امکان پژوهش و تحقیق

پژوهشگر هم چون انتظار دارد که از هر پدیده ای آثار خاصی مشاهده می کند ، تحقیق می کند تا آثار خاص هر پدیده را شناسایی کند.

۵- تنظیم امور زندگی:

این که مثلا انسان روز را برای کار و شب را برای استراحت قرار می دهد بدان جهت است که شب آثار خود را دارد و روز آثار خود را .

۶- به وجود آمدن شاخه های مختلف دانش:

این هم بدان سبب است که پدیده های هممنوع و نزدیک به هم آثار نزدیک به هم دارند.

۲- دیدگاه های زیر، نظر کدام یک از فلاسفه است؟

مرجان شکری - سرگروه فلسفه اداره کل شهر تهران - دبیر منطق و فلسفه منطقه ۱۸

- تجربه گرایان

- دکارت

- ابن سینا و فلاسفه پیرو او و توماس آکوئینی

- تجربه گرایان

- عقل گرایان و فیلسوفان مسلمان

۳- شعر ناظر بر اصل سنخیت علت و معلول است